

ПОРІВНЯЛЬНО-ЗІСТАВНИЙ АНАЛІЗ У ВИВЧЕННІ КАТЕГОРІЇ ВІДМІНКА

Марія Джура

Національний університет „Львівська політехніка”

У статті розглянуто категорію відмінка в українській мові та можливі шляхи її подання студентам, у рідній мові яких вираження категорії відмінка не існує на морфемному рівні. Автор пропонує розроблений практичний зразок уроку з вивчення знахідного відмінка. Коментар здійснено англійською мовою.

Ключові слова: відмінок, порівняльно-зіставний аналіз, морфема, синтетичні та аналітичні мови.

Українська мова, як і інші споріднені з нею слов'янські мови, є мовою синтетичною, тобто граматичний зміст у таких мовах виражається, головню, на морфемному рівні [1].

Окреслимо головні труднощі, що можуть виникнути у студента-іноземця при вивченні категорії відмінка в українській мові, а також накреслимо можливі шляхи їх подолання.

Додаючи певну морфему до слова, ми видозмінюємо його граматичне значення. Інколи зміна граматичного значення може впливати і на семантичне значення слова. Особливо яскраво це явище виражено у дієслівних морфемах. Так, додаючи той чи інший префікс до дієслова, ми часто змінюємо його семантичне значення, наприклад, *бити* – *вбити*, або ж надаємо йому інших відтінків значення, зберігаючи, проте, відчутний зв'язок із вихідним дієсловом. Наприклад, розглянемо префіксальну парадигму дієслова *стояти*: *встояти*, *вистояти*, *відстояти*, *обстояти*, *застоятися*. Незважаючи на зміни у значенні, серцевинним залишається все ж дієслово *стояти*. Отже, морфемі, які, окрім граматичного змісту, мають ще й певне семантичне навантаження, можна виділити в окрему групу – *граматико-семантичну*.

Можемо виділити також другу групу морфем – *семантичну*. До цієї групи належать прикметникові та іменникові префіксальні та суфіксальні морфемі на позначення ступеня здібності або ж, навпаки, зайвості певної ознаки з яскраво вираженим конотативним навантаженням. Приєднуючись до слова, ці морфемі змінюють його семантичне значення без зміни граматичного значення, наприклад: *малий* – *малесенький* – *маленький*, *гарний* – *прегарний*, *лист* – *листок* – *листочок*, *хата* – *хатка* – *хатина* – *хатище* (розм.). І третьою групою морфем є так звані *граматичні морфемі* – тобто морфемі, що мають лише граматичне значення і поза ним не існують як такі. Ця група морфем широко представлена відмінковими морфемами. Наприклад: - *а*, - *и*, - *і*, - *у*, - *ою*, - *о*, - *е*, - *ам*, - *ами*, - *ах*, - *ей*, - *ові*, - *ом*, - *ів*, - *я*. Без графічної риски ці морфемі порозпадаються на простий словотворчий матеріал – фонемі.

Отже, категорію відмінка представляють в українській мові 16 морфем та ще 11 варіантів цих морфем, залежно від групи іменника. Додаючи до іменника те чи інше відмінкове закінчення, ми втілюємо його морфемне граматичне значення, а одночасно через нього і семантичне значення відмінка цієї граматичної категорії. І тут ми підходимо до питання теоретичного осмислення категорії відмінка.

Граматична категорія відмінка служить для вираження взаємозв'язку слів у словосполученні та реченні. Тому ця категорія (або радше її функція) є універсальною. Засоби ж втілення цієї функції різні у різних мовах залежно від їхньої природи. Для прикладу візьмімо романські мови, у жодній з яких, за винятком хіба румунської (де збереглося два відмінки: називний та знахідний), категорії відмінка у її „класичному” розумінні, утвореному під впливом латинської граматики, не існує. Наголошуємо на слові „класичному”, бо відсутність морфемного вираження відмінкових значень не означає неможливості передачі їх іншими засобами, а саме: 1) прийменниками; 2) місцем у реченні (підмет-додаток). Те саме стосується і германських мов, серед яких лише німецька та ісландська мають складнішу парадигму категорії відмінка. В обох мовах вона складається з чотирьох відмінків (називного, родового, давального та знахідного). Проте за парадигмою відмінкових морфем категорія відмінка у цих мовах є значно простішою, ніж у латинській мові чи в українській. Щодо німецької мови, то вираження категорії відмінка відбувається не на рівні іменника, а через службове слово – артикль, за винятком хіба двох іменникових морфем: - s (Р.в.) та -n (Д.в. мн.), що їх додають до слів у відповідних відмінках. Усю ж морфемну парадигму в німецькій мові зводимо до чотирьох морфем: - es (Р.в. ч. р. та с. р. одн. , -er (Р.в. та Д.в. ж. р. одн., Р.в. мн.), -en (З.в. ч. р. одн.; Д.в. мн.), -em (Д.в. ч. р. та с. р. одн.), не враховуючи вихідної форми артикля у називному відмінку [2].

Нижче подаємо зразок відмінювання іменника *чоловік* в українській, латинській, французькій та англійських мовах:

мова	українська	латинська	французька	німецька	англійська
Н.в.	чоловік	homo	l'homme	der Mann	the man
Р.в.	чоловіка	hominis	de l'homme	des Mannes	the man's
Д.в.	чоловікові/у	hominī	à l'homme	dem Mann	to the man
З.в.	чоловіка	hominem	l'homme	den Mann	the man
О.в.	чоловіком	homine	par l'homme	von dem Mann	by the man
М.в.	на/ у чоловікові/у	*---	sur/en l'homme	auf dem/im Mann	on/in the man
К.в.	чоловіче	Homō	Homme	Mann	Man

*Заувага: Ablativus поєднував значення орудного та місцевого відмінків, місцевому відмінку передували певні прийменники місця, так, штучно відтворена форма у нашому випадку буде: *super homine.

Із цієї таблиці бачимо, що найближча за способом передачі категорії відмінка до української мови є латинська [3]. Що ж до французької мови, то всі українські відмінки

передаються в ній відповідними прийменниками. Ми подали лише найчастотніші прийменникові відповідники українських відмінків, проте потрібно врахувати, що інші прийменники теж можуть відповідати певним відмінкам. Цікавим є випадок кличного відмінка в аналітичних мовах, ознакою якого є відсутність артикля. Так, наявність чи відсутність артикля при слові можна вважати розрізнявальною ознакою категорії відмінка.

Створення таких *паралельних зіставних таблиць*, бодай частково може полегшити загальне розуміння категорії відмінка в українській мові. Проте вважаємо більш універсальним у викладанні категорії відмінка *описово-перекладний метод*, що полягає в описанні випадків вживання відмінків в українській мові та у перекладі тексту з граматики певною іноземною мовою. Описове пояснення іноземною мовою парадигми відмінків в українській мові дасть студентові розуміння цієї категорії, а він уже сам зуміє виробити так звані *паралельні зіставні таблиці* зі своєю рідною мовою. Отже, завдання полягає у виробленні універсальних методів опису значень парадигми категорії відмінка і у їхньому перекладі на інші мови. Зрештою, ми є прихильниками такого підходу до вивчення будь-якої граматичної категорії в українській мові. Водночас розуміємо, що витворення „*універсального описового тексту*” граматики української мови є майже неможливе без бодай незначного врахування особливостей мови, на яку здійснюємо переклад.

Зазначимо, що іншою проблемою, окрім опису значень, є послідовність подання відмінків у навчанні мови. Вважаємо, що спершу потрібно вводити відмінки, які мають одне значення, тобто є моносемантичними. Зрозуміло, що першим відмінком у вивченні завжди буде називний відмінок, оскільки це вихідна форма іменника. Другим відмінком ми б запропонували місцевий відмінок. Він є „однозначним”, з чітко окресленим семантичним значенням, а саме **розташування**. Студент на простому випадку зіставлення двох відмінків зрозуміє *механізм словозміни як засобу передачі семантичного значення* граматичної категорії. Подання цих двох відмінків у черговості задовільняє також дві основні важливі комунікативні потреби мовця: назвати щось чи когось і вказати розташування цих предметів чи осіб у просторі.

Третім ми б вводили знахідний відмінок, що супроводжується паралельним вивченням перехідних дієслів, тобто дієслів, що вимагають прямого додатка. Також паралельно запропонуємо зіставне вивчення місцевого та знахідного відмінка із прийменниками місця: *на* та *у*. Це останнє має виробити у студента уважність щодо форм. Адже різниця між: *у кімнаті* та *у кімнату* полягає у відмінності останньої морфеми. Отже, гадаємо, що це мусить сприяти усвідомленню важливості морфемних змін у кінці слова.

Четвертим ми б подавали родовий відмінок, значення парадигма якого представлена якнайширше. Тому саме розуміння цього відмінка становитиме чи не найбільше труднощів для студентів. Таку послідовність, а саме – четверте місце родового відмінка після знахідного, пояснюємо можливістю протиставлення цього відмінка знахідному у випадку його частого вживання після дієслова у заперечній формі: *Я читала статтю; Я не читала статті*. Завдяки цьому зберігаємо внутрішню структурну послідовність введення граматичного матеріалу.

На п'ятому місці маємо вибір між давальним та орудним відмінком. Проте, зважаючи на вужче значення давального відмінка, надаємо саме йому перевагу. Гадаємо також, що цей відмінок (головно, його вживаємо із назвами осіб) становитиме певні труднощі, і студенти можуть плутати його зі знахідним відмінком, оскільки додатки в обох відмінках приєднуються до дієслова без будь-яких прийменників. Тому вважаємо доцільним подавати, окрім опису значення давального відмінка, також і вичерпний список дієслів, що вимагають його вживання.

На шостому місці варто вводити орудний відмінок, поєднуючи його зі зворотними дієсловами, які керують ним. І залишається кличний відмінок „однозначний” відмінок, що позначає звертання. Тому кличний відмінок можна також подавати і другим у списку, змістивши на одну одиницю усі відмінки і завершуючи тоді орудним відмінком.

Звичайно, існує ще багато інших проблем, пов'язаних з опануванням категорії відмінка в українській мові, зокрема, із запам'ятовуванням варіантних форм відмінків, відмінкових форм прикметника, менш складніших відмінкових форм займенника. Проте гадаємо, що головне це – розуміння змісту форми, а запам'ятовування форми – це вже навичка. Практичною проблемою, пов'язаною з навчанням категорії відмінка, є розроблення усіляких вправ на запам'ятовування морфемних форм відмінка, бо, як стверджує англійське прислів'я, „practice makes perfect”, або ж „праця робить людину досконалою”.

Нижче подаємо один зі зразків розробленого уроку з вивчення знахідного відмінка:

The Accusative case (Знахідний відмінок)

1. A noun used in the Accusative case has the function of **the direct object** in the sentence. The **Ukrainian direct object** corresponds to an English noun directly following the verb without any intermediary prepositions:

I see a house. Я бачу хату. I see Petro, Maria. Я бачу Петра, Марію. I am eating bread. Я їм хліб. I write a composition. Я пишу твір.

2. A noun in the Accusative case answers the question: **Кого?** (Who?) **Що?** (What?):

I see a house. **What** do I see? – Я бачу хату. **Що** я бачу?

I see Petro, Maria. **Who** do I see? – Я бачу Петра, Марію. **Кого** я бачу?

3. Here is a table with the Accusative case endings:

case	gender						
	feminine		masculine		neuter		
the Nom. case	- а дівчина	-я земля	<input type="text"/> стіл	- о Петро	- о ліжко	- е поле	- я знання
the Acc. case	- у дівчину	- ю землю	<input type="text"/> стіл	- а* Петра	- о ліжко	-е поле	-я знання

N.B. *Masculine gender nouns denoting **living beings** get the ending **-а** in the Acc.case.

4. The Acc. case is used with nouns preceded by the prepositions: **на** (on) **у** (in) to show direction. „**на**” and „**у**” correspond then to the English „into” and „on to”, and answer the question: „**Куди**” (Where to?):

I am going into the room. – Я йду у кімнату (the Acc.case).

Not to be confused with: I am in the room. – Я у кімнаті (the Loc.case).

I put the pencil on(to) the table. – Я кладу олівець на стіл (the Acc.case).

Not to be confused with: The pencil is on the table. – Олівець на столі (the Loc.case).

5. На сніданок, на обід, на вечерю, на роботу, на урок - the purpose.

Exercise 1

Put the following names into the Accusative case:

А. Петро, Дмитро, Степан, Святослав, Мирослав, Любомир, Маркіян, Іван, Остап, Тарас, Роман

В. Ірина, Христина, Марія, Васирина, Роксоляна, Люба, Дарія, Тереза, Зоряна, Галя, Оксана, Слава, Софія

Exercise 2

Put the following nouns in the Acc.case:

кава, стіна, вікно, підлога, кімната, склянка, книжка, ковдра, дерево, життя, шафа, дзеркало, записник, ліжко, картина, скринька, шухляда, годинник, холодильник, сорочка, тітка, шкарпетка, краватка, шапка, простирadlo, рушник, балкон, вино, камін, килим, плитка, передпокій, перстень, намисто, шухляда, вишивка, брошка, полиця, корзина, гачок, вішалка, хустина, крісло, кут, спальня, коридор, ванна

Exercise 3

Put the nouns in brackets into the Acc.case:

1. Я п'ю (кава, молоко, сік, чай, вино). 2. Він їсть (хліб, сир, масло). 3. Ми миємо (посуд, плитка, склянка, горнятко, тарілка, виделка, підлога, дзеркало). 4. Вона одягає (блузка, хустина, сукня, спідниця). 5. Він одягає (сорочка, краватка, плащ, куртка). 6. Я маю (перстень, намисто, книжка, ручка, зошит, проблема). 7. Вони малюють (дерево, крісло, хата, дівчина, чоловік, жінка). 8. Я знаю (Петро, Дмитро, Степан, Святослав, Мирослав, Любомир, Маркіян, Іван, Остап, Тарас, Роман)/ (Ірина, Христина, Марія, Васирина, Роксоляна, Люба, Дарія, Тереза, Зоряна, Галя, Оксана, Слава, Софія).

Exercise 4

Translate the following using either the Loc.case or the Acc.case according to the meaning:

А. into the room – in the room, into the book – in the book, into the drawer – in the drawer, into the glass – in the glass, into the box – in the box, into the exercise-book – in the exercise – book, into the cup – in the cup, into the plate – in the plate, into the basket – in the basket, into the notebook – in the notebook, into the bathtub – in the bathtub, into the sink – in the sink, into the wardrobe – in the wardrobe

В. onto the bed – on the bed, onto the floor – on the floor, into (на) the chair – in (на) the chair, onto the table – on the table, onto the towel – on the towel, onto the wall – on the wall, onto the table-cloth – on the table-cloth, onto the plate – on the plate, onto the hanging stand – on the hanging stand, into (на) the tree – in (на) the tree

Exercise 5

Fill in the nouns with the Locative or Accusative case endings:

1. Я кладу намисто у шухляд... . Намисто у шухляд... . 2. Він йде у кімнат... . Він у кімнат... . 3. Ти кладеш ручку у зошит... . Ручка у зошит... . 4. Він кладе одяг у шаф... . Одяг у шаф... . 5. Ми кладемо молоко у холодильник... . Молоко у холодильник... . 6. Ви кладете хліб у хлібниц... . Хліб у хлібниц... . 7. Вони кладуть скриньку у шухляд... . Скринька у шухляд... . 8. Ми йдемо у спальн... . Ми у спальн... . 9. Вони йдуть у коридор... . Вони у коридор... . 10. Вона йде у ванн... . Вона у ванн... .

Exercise 6

Put the nouns in brackets into the appropriate form:

1. Я читаю (книжка). Книжка – (цікавий). Коли я закінчую читати (книжка), я йду на (кухня). На (кухня) я обідаю. Потім я п'ю (кава). Кава – (гарячий) та (міцний).

2. Що ти малюєш? Я малюю (картина). Що є на (картина)? На (картина) є стіл та обрус. На (стіл) горщик. У (горщик) квітка. Квітка – (червоний).

3. Вона кладе брудне горнятко у (раковина). У (раковина) ще є тарілка. Потім вона миє (горнятко) та (тарілка). Вона кладе чисте (горнятко) та (тарілка) у (тумба). Чисте горнятко та тарілка у (тумба).

4. Що ти п'єш? Я п'ю (кава). Ц... кава дуже міцн... . Куди ти кладеш (кава)? Я кладу каву у (тумба). Де кава? Кава у (шафа).

5. Вона йде у (ванна). У (ванна) вона миє дзеркало та кахлі. Потім вона кладе рушник на (полиця). На (полиця) ще є крем, парфуми та шампунь. Вона також кладе мило у (мильниця).

1 *Зубков М.* Українська мова. Універсальний довідник. – К., 2004.

2 *Шульц Х., Зундермайер В.* Немецкая грамматика с упражнениями / Пер. А.А. Попова. – М., 1999.

3 *Яковенко Н., Миронова В.* Латинська мова. – Львів, 2002.

CONTRASTIVE AND COMPARATIVE ANALYSIS IN TEACHING THE CATEGORY OF CASE IN THE UKRAINIAN LANGUAGE

Maria Dzhura

Lviv Polytechnic National University

The article „The contrastive and comparative analysis in teaching the category of case in the Ukrainian language” deals with the category of case in Ukrainian and possible ways of teaching it to the students in whose native language the expression of the given category does not exist on morphological level. Alongside with the theoretical part of the article we suggest a practical lesson designed by us with exercises on teaching the Accusative case. Commentaries on the given case are made in English, but they could be made in any other language.

Key words: case, contrastive and comparative analysis, morpheme, synthetic and analytic languages.